

Հայաստանի գիտատեխնիկական հիմնադրամը (FAST) և նրա դերը ՀՀ գիտատեխնիկական առաջխաղացման մեջ

Հայաստանի գիտատեխնիկական հիմնադրամը (FAST) ստեղծվել է 2017 թվականին: Հիմնադրամի նպատակն է ստեղծել համապատասխան միջավայր Հայաստանում տեխնոլոգիական նորարարության և գիտության առաջխաղացման համար: FAST-ը մտադիր է համախմբել Հայաստանի, հայկական աշխարհի ու միջազգային համայնքի գիտական, տեխնոլոգիական և ֆինանսական ռեսուրսները:

FAST-ի երեք գլխավոր գործառնություններն են՝ լինել տեխնոլոգիական զարգացման կատալիզատոր, կենտրոնացնել և համակարգել ջանքերը:

FAST-ի ամենակարևոր խնդիրներից մեկը տեխնոլոգիական և գիտական համայնքների ներգրավումն է Հայաստանի վարկանիշը բարձրացնելու համար՝ որպես տեխնոլոգիական և գիտական հայտնագործությունների ու զարգացումների հանգույց (R&B կենտրոն):

FAST-ը զարգացման ինստիտուտ է՝ հիմնված PPP սկզբունքների վրա:

Մեր նպատակն է գիտության վրա հիմնված ստարտափերի զարգացումն ու դրանց կյանքի կոչելը: Մենք ցանկանում ենք արագացնել Հայաստանում գիտատարողունակ ստարտափերի համար նորարական էկոհամակարգի ստեղծումը, նպաստել գիտության առևտրայնացմանը՝ օգտագործելով լոկալ և գլոբալ գիտական, ինժեներական և գործարար հանրության ներուժը: FAST-ի հիմնական նպատակն է երկկողմանի ճանապարհ կառուցել հայկական գիտության և գլոբալ բիզնեսի միջև:

Ընդ որում FAST-ը աշխատելու է բաց հարթակի սկզբունքով, որը պատրաստ է լինելու զարգացնել գործընկերային հարաբերություններ Հայաստանում եւ երկրից դուրս գործող մասնավոր, պետական, հասարակական եւ գիտական կազմակերպությունների հետ: Կազմակերպչական առումով FAST-ը գործելու է որպես հիմնադրամների հիմնադրամ:

4-րդ արդյունաբերական ռովոլյուցիայի շրջանում զարգանում են համաշխարհային տեխնոլոգիական հետևյալ միտումները.

Էներգիա. Ռեսուրսներ, պահեստավորում, արդյունավետություն, ինելացի ցանցեր

Բժշկություն: Նանոռոբոտներ, ինելացի բժշկություն, բնակչության ծերացումը

Առողջություն, սնունդ. Ջուր, քաղցկեղ, իդեալական գյուղատնտեսություն

Բիո. Բիոնիկա, սինթետիկ կենսաբանություն, Նեյրո

Նոր նյութեր. Մասնավորապես՝ սխեմաների նոր հիմնական տարրեր, լրացուցիչ տեխնոլոգիաներ (3D տպագրություն)

Տիեզերք. Ավելի մոտ տարածք, նանո արբանյակներ, ադր

Smart պատերազմ. Կիրքեր անվտանգության, exoskeletons, wearables

Քվանտային տեխնոլոգիաներ + ֆոտոնիկա + նանոտեխնոլոգիա

Տվյալների վիզուալիզացիա՝ խաղային, AR, VR; Կրթություն

Տվյալների վերլուծություն. AI, կառավարման համակարգեր; Fintech; Մեծ տվյալներ-big data (ինքնավար տրանսպորտային միջոցներ, փոխանակման տնտեսություն)

Մոդուլային ռոբոտներ

Հիմնվելով ներկայիս միտումների և հնարավորությունների վերլուծության վրա FAST-ը որոշում կայացրեց իր գործունեությունը կենտրոնացնել գիտության և տեխնոլոգիաների 4 բեկումնային (disruptive) ուղղությունների վրա.

- արհեստական ինտելեկտ AI, տվյալների մասին գիտություն (Data Science) և այն ամենը, ինչ կապված է դրա հետ (դրոններ և ռոբոտներ),
- բիոտեխնոլոգիաներ,
- նոր նյութեր
- նոր (վերականգնվող) էներգիայի աղբյուրներ:

Տեխնոլոգիական արտադրության ոլորտի նկարագրություն.

Ներկախ տեխնոլոգիական ընկերությունները հիմնականում խորհրդային գործարանների կամ գիտահետազոտական ինստիտուտների վերափոխումներն են ու խտացումները: Սա ներառում է ռադիո եւ լազերային ֆիզիկան, օպտիկական սարքավորումները:

Տեխնոլոգիական զարգացմանը և հատկապես SS ոլորտի առաջընթացին նպաստել են միջազգային կազմակերպությունների ներկայությունը Հայաստանում և դրանց կողմից հետազոտական կենտրոնների ստեղծումը Դրանց թվին են պատկանում Synopsys (chip դիզայն), National Instruments, D-Link և այլն:

SS ոլորտի 450 ընկերություններից ընդամենը մի քանիսն են, որ զարգացնում են սեփական արտադրանքներ և հետևաբար ներգրավված են R&D ՌԲ-ում: Մնացածը մասնաճյուղեր են կամ աութսորս են անում: Կան ընկերություններ, որոնք մասնագիտանում են միայն ՀՀ շուկայում:

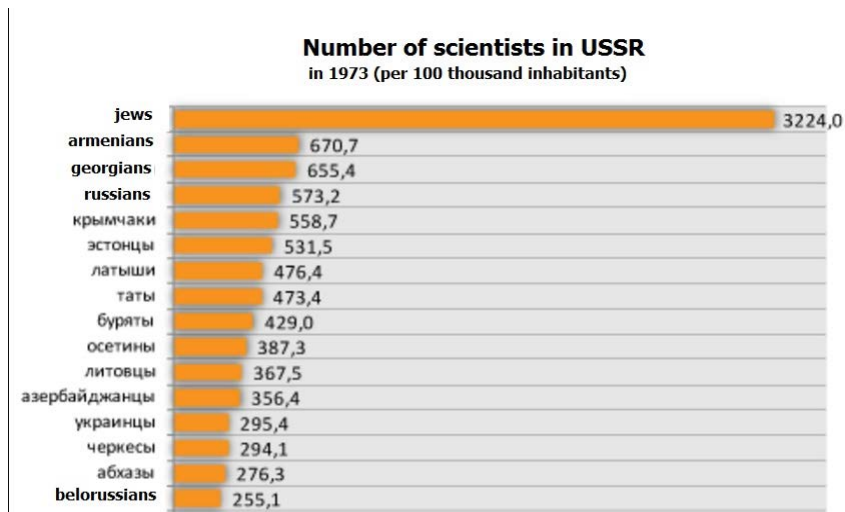
Սա նշանակում է, որ գիտական հիմք ունեցող քիչ թե շատ լուրջ տեխնոլոգիական ընկերությունների թիվը տասնյակի կարգի են: Մինչդեռ Իսրայելի օրինակը ցույց է տալից անհրաժեշտ նվազագույն թիվը ~ 300, վենչուրային կապիտալի շուկա ստեղծելու համար [3]:

Չնայած այս ամենին, այժմ կան 450 IT ընկերություններ, Հայաստանում, որտեղ աշխատում են շուրջ 15000 մարդ: SS ոլորտը վերջին հինգ տարիների ընթացքում ապրել է միջինում 30% աճ՝ հասցնելով եկամուտները \$560 մլն. 2015թ-ի դրությամբ, որն էլ կազմում է Հայաստանի ՀՆԱ-ի մոտ 5%:

Գիտություն և տեխնիկա Խորհրդային Հայաստանում.

ԽՍՀՄ փլուզումից առաջ Հայաստանում պերեստրոյկայի հանդիպեցին 32240 աշխատակիցներ գիտական և տեխնոլոգիական տիրույթներում, որն էլ կազմում էր

բնակչության մոտ 1%, այդ թվում Հայաստանի մի քանի հսկա գործարաններ: Այդ ժամանակահատվածում Հայաստանին էր պատկանում ԽՍՀՄ ամբողջ ռազմական էլեկտրոնիկայի նորարարության 1/3-ը, համաձայն UITE 2016 գնահատման [1]:

Սա Սպիտակի 1988թ.-ի երկրաշարժից և դարաբաղյան շարժումից առաջ ծաղկման ժամանակաշրջան էր:

Ներկայիս իրավիճակը թվերով, գիտական ռեսուրսների նկարագրություն.

Գիտություն Հայաստանում

Այժմ գիտության մեջ ներգրավված են 7000 մարդ, որոնցից 4000 հետազոտողներ են: Հետազոտողներից 1000-ը միջազգայնորեն մրցունակ են ($h > 5$):

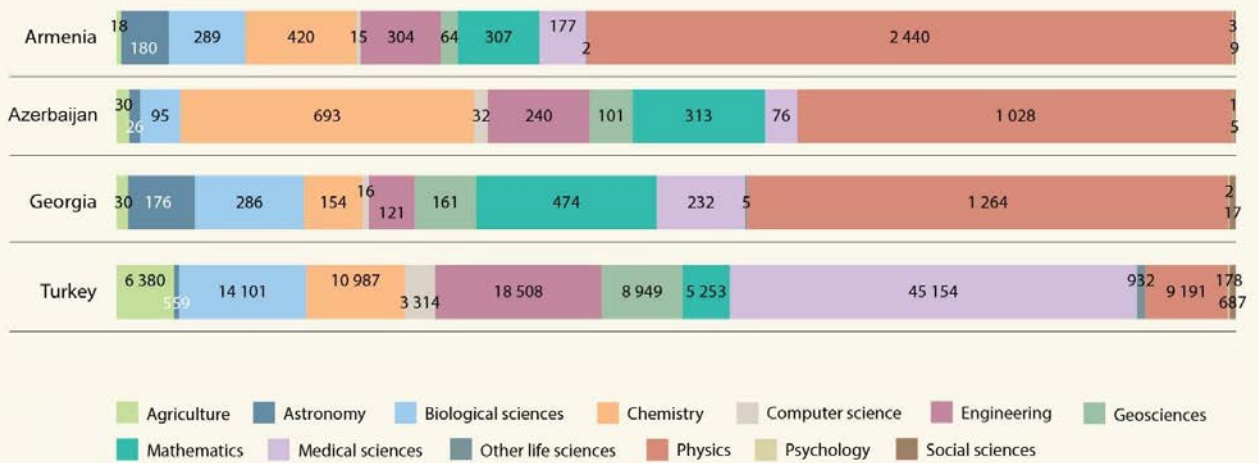
Հիմնական գործողները ներկայումս Գիտությունների ազգային ակադեմիան (պատասխանատու է խորհրդատվական գործառույթի համար) և Գիտության պետական-ազգային կոմիտեն (հիմնական ֆինանսավորում, փորձաքննություն և քաղաքականության իրականացում) են:

Հետևյալ աղյուսակը կրկնօրինակվել է ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի Համաշխարհային գիտական զեկույցից, որը ցույց է տալիս, թե տարբեր երկրներում որ ոլորտներում են եղել հրապարակումների մեծ մասը [2]: Ինչպես երևում է, Հայաստանում հրապարակումների մեծ մասը ֆիզիկայի բնագավառում է կատարվել: Այն ունի հետևյալ հերթականությունը.

1. ֆիզիկա
2. Քիմիա
3. Մաթեմատիկա
4. Engineering
5. բիոլոգիական գիտություններ

The former Soviet states publish most in physics, Turkey most in medical sciences

Cumulative totals by field, 2008–2014

Գիտությունը Միյունքում

Միյունքում 3700 գիտնականներ կան (մասնավորապես՝ 300 պրոֆեսոր 500 առաջատար բուհերում և 100 գիտությունների դոկտոր և ակադեմիկոսներ ՌԴ-ում):

Բաշխումը ըստ ոլորտների՝ ֆիզիկա, որին հետևում է բիո և հարակից գիտությունները: Ինժեներական և համակարգչային գիտություններում զգալի կլաստերներ կան:

Տարիքային բաշխումը նվազագույնը համապատասխանում է միջին տարիքին (45 տարեկան): Ավարտականների ամենամյա թիվը (BS) կազմում է համապատասխանաբար 6700 եւ 400, հումանիտար եւ ճշգրիտ / բնական գիտությունների համար:

Հետազոտությունները, որոնք ցույց են տալիս Հայաստանի համագործակցությունը օտարերկրյա գիտնականների և գիտական հաստատությունների հետ վկայում են, որ 20 տարիների ընթացքում Հայաստանի հիմնական գործընկերը ԱՄՆ-ն է, ոչ թե Ռուսաստանը:

Armenia collaborates a lot internationally

Share of papers with foreign co-authors, 2008–2014 (%)

Armenia 60.1

Main foreign partners, 2008–2014 (number of papers)

	1st collaborator	2nd collaborator	3rd collaborator
Armenia	USA (1 346)	Germany (1 333)	France/Rus. Fed. (1 247)

Main foreign partners, 2008–2014 (number of papers)

	1st collaborator	2nd collaborator	3rd collaborator
Armenia	USA (1 346)	Germany (1 333)	France/Rus. Fed. (1 247)
Azerbaijan	Turkey (866)	Russian Fed. (573)	USA (476)

Ինչպես նշվեց, հիմնվելով ներկայիս միտումների և մեր հնարավորությունների վերլուծության վրա FAST-ը որոշում կայացրեց իր գործունեությունը կենտրոնացնել գիտության և տեխնոլոգիաների 4 բեկումնային (disruptive) ուղղությունների վրա.

- արհեստական ինտելեկտ AI, տվյալների մասին գիտություն (Data Science) և այն ամենը, ինչ կապված է դրա հետ,
- բիոտեխնոլոգիաներ,
- նոր նյութեր, դեղեր և ռոբոտներ
- նոր (վերականգնվող) էներգիայի աղբյուրներ:

FAST-ը աշխատելու է բաց հարթակի սկզբունքով, որը պատրաստ է լինելու զարգացնել գործընկերային հարաբերություններ Հայաստանում եւ երկրից դուրս գործող մասնավոր, պետական, հասարակական եւ գիտական կազմակերպությունների հետ: Կազմակերպչական առումով FAST-ը գործելու է որպես հիմնադրամների հիմնադրամ: FAST-ը գեներացնելու է իր կոմերցիոն և ոչ կոմերցիոն նախաձեռնությունները՝ ներգրավելով շահագրգիռ կողմերի լայն շրջանակ, ինչպես նաև աջակցելու է այլ կազմակերպությունների և անհատների նախաձեռնություններին, որոնք նպաստում են էկոհամակարգի առանձին էլեմենտների ստեղծմանն եւ զարգացմանը: Այսպիսով, կկառուցվի կայուն զարգացող էկոհամակարգ, որը կունենա ապակենտրոնացված կառուցվածք, ինչպես նաև բիզնես ուղղվածություն: Այն լայն հնարավորություններ կընձեռի բիզնեսի համար, ինչն էլ վերջին հաշվով կբերի երկրի տնտեսության զարգացմանը:

Գիտելիքների վրա հիմնված ստարտափերի էկոհամակարգի ստեղծումը ներառում է հետևյալ քայլերը.

Ֆիզիկական ենթակառուցվածք. գիտության և տեխնոլոգիաների հասուն կոլորտներում կստեղծվեն (կամ եղածները կմոդոռնիզացվեն) ժամանակակից հետազոտական և փորձարարական լաբորատորիաներ, գիտական և տեխնիկական, ինժեներական կենտրոններ, պրոտոտիպավորման կենտրոններ՝ հազեցած ամենաժամանակակից տեխնոլոգիական սարքավորումներով, որոնք հնարավորություն կտան գիտնականներին զբաղվել տվյալ ոլորտներում հիմնարար (ֆունդամենտալ) և կիրառական հետազոտություններով ժամանակակից մակարդակով:

Կրթություն. հնարավորություններ են ստեղծվում բնական գիտությունների և ինժեներական մասնագիտության հայ շրջանավարտների համար ուսումը շարունակել աշխարհի և Հայաստանի առաջատար համալսարաններում, իսկ գիտնականներին, ինժեներներին և տեխնոլոգիական ձեռնարկատերերին հնարավորություն կտրվի կրթական կուրսերի հաճախել իրենց ընտրած առարկայի շրջանակներում տվյալ ոլորտում առավել առաջադեմ համաշխարհային կենտրոններում և համալսարաններում: Ի վերջո, մենք ցանկանում ենք միավորել ուժերը և արագացնել համաշխարհային մակարդակի Տեխնոլոգիական Համալսարանի ստեղծումը Հայաստանում, որը կունենա առցանց (օնլայն) և օֆլայն դասընթացներ և ուսումնական ծրագրեր տարբեր առարկաների մասով առաջատար ԲՈՒՀ-երի հետ համատեղ, ուղղակիորեն գործնական ուսուցման հնարավորությամբ. օրինակ, աշխատելով ստարտափում կամ գիտահետազոտական նախագծում: Կստեղծվեն նաև աքսելերատորներ և բիզնես ուղղվածությամբ ուսուցողական ծրագրեր պատրաստի թիմերի եւ ստարտափերի համար:

Ֆինանսական նախաձեռնություններ. նախատեսվում է ստեղծել ֆինանսավորման հնարավորություններ ուսանողների, գիտնականների, գործարարների, տարբեր փուլերում գտնվող ստարտափերի համար՝ սկսած ֆունդամենտալ հետազոտություններից, վերջացրած լայնածավալ արտադրություն, մասնավորապես՝

- շրջանավարտների համար կրթաթոշակային ծրագրեր Հայաստանի և արտասահմանյան ԲՈՒՀ-երում,
- ֆունդամենտալ և կիրառական հետազոտությունների համար դրամաշնորհներ,
- բիզնես-հրեշտակային ֆինանսավորում (business angels),
- վենչուրային ֆինանսավորում՝ pre-seed և seed փուլերում,
- վենչուրային ֆինանսավորում մասշտաբների մեծացման և զարգացման (արտադրության) փուլերի համար:

Ցանց. FAST իրենից ներկայացնում է (Digital) մի հարթակ, որի նպատակն է համախմբել համաշխարհային և տեղական հայ գիտական և գործարար համայնքների ջանքերը, որոնք պատրաստ են համագործակցել միմյանց հետ՝ ստեղծելու և զարգացնելու լայնածավալ Startup-եր Հայաստանում: Դրա շրջանակներում նախատեսվում է հատուկ աշխատանքներ իրականացնել երկու համայնքների հետ, որի նպատակն է գիտնականներին, ինժեներներին և տեխնոլոգիական ձեռնարկատերերին համախմբել մեկ թիմում, նրանց ուսուցանել, և այդ միջոցով ապահովել ստարտափերի «ծնունդը», ապա ֆինանսավորել և զարգացնել: Նախատեսվում է նաև ներգրավել ներդրողներին, ինչպես մասնավոր, այնպես էլ ինստիտուցիոնալ՝ ի դեմս գլոբալ միջին և խոշոր բիզնեսների, որոնք շահագրգռված են ստեղծվող ընկերությունների գործունեությամբ և զարգացմամբ: Կստեղծվեն ծառայություններ այլ երկրներում մտավոր սեփականության իրավունքների (IP rights) գրանցմանն աջակցելու նպատակով, ինչպես նաև կստեղծվի տեխնոլոգիաների փոխանցման կենտրոն IP-ի առևտրայնացման համար:

Գլոբալ խոշոր և միջին բիզնեսի ներգրավումը ստարտափերի հետ համագործակցելու համար FAST-ի կարևորագույն խնդիրներից է: Դա անհրաժեշտ է առկա խնդիրների ու հնարավորությունների բացահայտման, մասշտաբային նպատակների առաջադրման համար, որոնք կարող են լուծել հայկական start-up-երը, տալ հնարավորություններ ստարտափերին իրենց գաղափարները և ապրանքները փորձարկելու իրական բիզնես միջավայրում, և որպես հետևանք, դրանք կարող են հանդես գալ որպես վերջնական ռազմավարական / մասնագիտացված ներդրողներ ստեղծվող հայկական ընկերություններում:

Մենք կոչ ենք անում հայ գիտնականներին, ձեռներեցներին, ներդրողներին, բիզնեսմեններին, ինստիտուցիոնալ և մասնավոր բարերարներին միանալ FAST նախաձեռնությանը, օգնել Հայաստանի գիտության և տեխնոլոգիայի զարթոնքին, վերածննդին: Ձեզանից յուրաքանչյուրն ունի իր հատուկ և անզնահատելի դերը այս ազնիվ գործում՝ ունենալու տեխնոլոգիապես զարգացած և ուժեղ Հայաստան:

Շնորհակալություն

References

1. "...Where Only 1.5% of the Soviet Population Created 30% of All Military Electronics Innovation" <http://whyarmenia.am/brilliant-ideas>
2. UNESCO World Science Report 2015
<http://unesdoc.unesco.org/images/0023/002354/235407e.pdfz>
3. Startup Nation; the articles on Israeli innovative ecosystem in FAST Library